

2 'Epeleli 2018

Ki he: Kau Taki Mā'olungá; Kau PalesitenisĪ Lahi 'o e Ngaahi Houalotú; Kau Fitungofulu Faka'ēliá; Palesiteni Fakasiteikí, Fakamisiona mo e Fakavahefonua; Pīsope mo e Palesiteni Fakakolo; Ngaahi Fakataha Alēlea Fakauōtí mo e Fakasiteikí

(Ke lau 'i he houalotu sākalamēnití)

Si'i Kāinga 'Ofeina:

Ngāue Fakaetauhi 'a e Kōlomu Lakanga Taula'eiki Faka-Melekisēteki Kuo Fakamālohiá pea mo e Fine'ofá

'Oku hoko e ngāue fakaetauhi 'a e Fakamo'uí, ko e fa'ifa'itaki'anga 'o e ongo fekau lahi: "Ke ke 'ofa ki [he 'Eikí] ko ho 'Otuá 'aki ho laumālié kotoa, mo ho 'o mo'uí kotoa, mo ho lotó kotoa" pea "Ke ke 'ofa ki ho kaungā'apí 'o hangē pē ko koé" (Mātiu 22:37, 39). Na'e akonaki foki 'e Sīsū 'i he laumālie ko iá 'o pehē, "Ko kimoutolu 'a e fa'ahinga kuó u fili ke tauhi ki he kakai ní" (3 Nīfai 13:25).

Ke nofotaha e ngaahi ngāue 'a e ngaahi kōlomu 'o e Lakanga Taula'eiki Faka-Melekisēteki mo e Fine'ofá 'i he ngāue fakaetauhí 'o hangē ko ia ne ako'i 'e he Fakamo'uí, 'oku mau fanongonongo atu ai e ngaahi liliu ko 'ení:

- **'I he lēvolo 'o e uōtí, 'e taha pē kōlomu Lakanga Taula'eiki Faka-Melekisēteki.** 'Oku fakataha'i he taimí ni 'a e kau mēmipa 'o e kōlomu 'o e kaumātu'á mo e kulupu 'o e kau taula'eiki lahi, ki ha kōlomu mo e kau palesitenisĪ pē 'e taha. 'Oku ui 'a e kōlomú ko e "kōlomu kaumātu'á," pea 'oku fakangata leva e kulupu taula'eiki lahi 'a e uōtí.
- **'I he lēvolo 'o e siteikí, 'e taha pē 'a e kōlomu taula'eiki lahi.** 'Oku hokohoko atu pē e kei hoko e kau palesitenisĪ fakasiteikí ko e kau palesitenisĪ 'o e kōlomu 'o e kau taula'eiki lahi. Ko e kau mēmipa 'o e kōlomu ko iá 'a e kau taula'eiki lahi pē ko ia oku nau lolotonga ngāue 'i he kau palesitenisĪ fakasiteikí, kau pīsope, fakataha alēlea ma'olungá, mo e kau pēteliake 'oku lolotonga ngāue.
- **Fetongi 'e he ngāue fakaetauhí, 'a e faiako faka'apí mo e faiako 'a'ahí.** 'Oku hoko he taimí ni e polokalama mavahevahe 'o e faiako faka'apí mo e faiako 'a'ahí ko ha ngāue 'e fakafekau'aki 'o ui ko e "ngāue fakaetauhi," 'o tokanga'i 'e he kau palesitenisĪ 'o e kōlomu kaumātu'á mo e Fine'ofá, 'o fakatatau mo e fakahinohino 'a e pīsope. Ko e ngāue fakaetauhí ko hono tokangaekina faka-Kalaisi ia 'o e ni'ihī kehé mo tokoni ke feau 'enau ngaahi fie ma'u fakalaumālie mo fakatu'asinó.

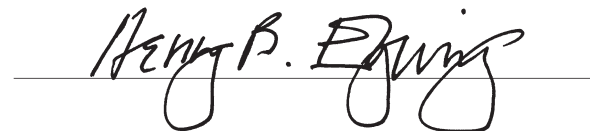
- **Ko hono fakakau e to‘u tupú ‘i he ngāue fakaetauhí.** ‘E malava ke fakakau e Loumailé mo e Maea Meití ‘i he ngāue fakaetauhí ke nau hoa mo e kau Fine‘ofá, kae hokohoko atu pē e hoa ‘a e kau taula‘eikí mo e kau akonakí pea mo e kau ma‘u Lakanga Taula‘eiki Faka-Melekisētekí.

‘Oku totonu ke fakahoko e liliu ki he kōlomú, ‘i he vave tahá. Mahalo na‘a ki‘i fuoloa ‘a e fakaangaanga ki he ngāue fakaetauhí, ka ‘oku totonu ke fai leva ia he vave tahá. ‘E lava ke ma‘u ha fakamatala lahi ange mei he ministering.lds.org/ton.

Faka‘apa‘apa atu,

_____

_____

_____

Ko e Kau Palesitenisī ‘Uluakí

‘I he Lēvolo ‘o e Uōtí, ‘e Taha pē Kōlomu Lakanga Taula‘eiki Faka-Melekisētekí

Kuo ako‘i mai ‘e Palesiteni Lāsolo M. Nalesoni, “‘oku ‘ikai fie ma‘u ‘a e fakahaá ia ke hoko faka‘angataha kotoa mai he taimi pē taha. ‘E lava pē ke fakakongkonga.”¹ ‘Oku hanga ‘e he ngaahi me‘a kuo hoko fekau‘aki mo e ngaahi kōlomu ‘o e lakanga fakataula‘eiki pea mo e tupulaki e mahino ki he ngaahi kī ‘o e lakanga fakataula‘eiki, ‘o ‘omi ha sīpinga ‘o e hoko fakakongkonga mai e fakahaá. Talu e hisitōlia ‘o e Siasí, mo hono fa‘a fakahā mai ‘e he ‘Eiki ‘a Hono finangaló ‘i he ‘otu lea ki he ‘otu lea, ‘o tāpuekina māmālie ‘Ene fānau ‘aki ha mahino lahi ange ki he founga ke faka‘aonga‘i ai e ngaahi tefito‘i mo‘oni ‘o e ongoongoleleí ki he ngaahi tūkunga lolotongá (vakai, T&F 46:15–16).

Kuo ta‘u lahi hono fakakaukau‘i ‘e he Kau Palesitenisí ‘Uluakí mo e Kōlomu ‘o e Kau ‘Aposetolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá, ‘a e ngaahi liliu ne fakamatala‘i atu ‘i laló. Na‘e fakafou pē ‘i he lotu lahi, ako fakalelei ‘o e fakava‘e fakafolofola ‘o e ngaahi kōlomu lakanga fakataula‘eiki, felotoi ‘a e kau taki fakaepule ‘i he Siasí, mo hono fakapapau‘i ko e finangalo ‘eni ‘o e ‘Eiki, ‘a e nga‘unu ki mu‘a e kau takí ke fokotu‘utu‘u fo‘ou e ngaahi kōlomu ‘i he lēvolo ‘o e uōtí mo e siteikí, ‘o hoko ai ‘eni ko ha sitepu ‘e taha ‘i he ngaahi me‘a ‘oku hoko ‘i hono Toe Fakafoki mai ‘o e Ongoongoleleí.

1. Ko e hā e ngaahi liliu ki he kulupu taula‘eiki lahi mo e kōlomu kaumātu‘a ‘i he uōtí?

‘I he uōtí, ‘e fakataha‘i ai he taimí ni ‘a e kau mēmipa ‘o e kōlomu kaumātu‘á mo e kulupu taula‘eiki lahi, ki ha kōlomu pē ‘e taha mo ha kau palesitenisí pē ‘e taha. ‘E ui ‘a e kōlomu ko ‘eni kuo toe tokolahi mo fāitaha angé, ko e “kōlomu kaumātu‘á,” pea ‘oku fakangata leva e kulupu taula‘eiki lahi ‘a e uōtí.

‘Oku kau ki he kōlomu kaumātu‘á ‘a e kaumātu‘a mo e kau teuteu kaumātu‘a kotoa pē ‘i he uōtí, kae pehē ki he kau taula‘eiki lahi ‘oku ‘ikai ke nau lolotonga ngāue ‘i he kau pīsopelikí, kau palesitenisí fakasiteikí, fakataha alēlea mā‘olungá, pe lolotonga ngāue ko e pēteliaké.

2. ‘Oku fokotu‘utu‘u fēfē ‘a e kau palesitenisí ‘o e kōlomu kaumātu‘á?

‘E hanga ‘e he palesiteni fakasiteikí, ‘i ha tokoni ki ai hono ongo tokoní, ‘o tukuange ‘a e kulupulita lolotonga ‘o e kau taula‘eiki lahi mo e kau palesitenisí ‘o e kōlomu kaumātu‘á. Hili iá, ‘e uiui‘i leva ‘e he palesiteni fakasiteikí ha palesiteni kaumātu‘a fo‘ou ‘i he uooti takitaha, pea ‘e hanga ‘e he palesiteni fakasiteikí, pe tokoni ne vahe ki ai ‘i he kau palesitenisí fakasiteikí, pe ko ha alea‘anga mā‘olunga ne vahe ki ai, ‘o ui ‘a e ongo tokoni kuo fakaongoongoleleí‘i atú, ke nau ngāue ‘i he kau palesitenisí ‘o e kōlomu kaumātu‘á. ‘E lava ke kau ‘i he kau palesitenisí fo‘ou ‘o e kōlomu kaumātu‘á ha kaumātu‘a mo e taula‘eiki lahi, ‘oku kehekehe honau ta‘ú mo e a‘usiá, ‘o nau ngāue fakataha ‘i ha kau palesitenisí fakakōlomu pē ‘e taha. ‘E lava ke hoko ha kaumātu‘a pe taula‘eiki lahi ko e palesiteni fakakōlomú pe ko ha tokoni.²

3. Ko hai ‘okú ne tataki e ngāue ‘a e palesiteni ‘o e kōlomu kaumātu‘á?

‘Oku tokanga‘i fakahangatonu ‘a e palesiteni kaumātu‘á ‘e he palesiteni fakasiteikí, ‘a ia te ne fakahoko atu e ako mo e fakahinohino mei he kau palesitenisí fakasiteikí mo fakafou ‘i he alēlea‘anga mā‘olungá. ‘E fakataha ma‘u pē ‘a e pīsopé he ko ia ‘a e taula‘eiki lahi pule ‘i he uōtí, mo e palesiteni ‘o e kōlomu kaumātu‘á. ‘E talatalaifale ‘a e pīsopé mo ia mo ‘oange ‘a e fakahinohino ‘oku tāú fekau‘aki mo e founga lelei taha ke tokoni‘i mo tāpuekina ai e kau mēmipa ‘o e uōtí, ‘o ngāue faaitaha ai mo e ngaahi houalotu kotoa ‘o e uōtí. (Vakai, *Tohi Tu‘utu‘uni Fika* 2, 7.3.1.)

4. ‘Oku hanga nai ‘e he liliu ko ‘eni he fa’unga ‘o e kōlomú ‘o liliu e tu’unga lakanga fakataula’eiki ne ma’u ‘e he kau mēmipa ‘o e kōlomú?

‘Ikai. ‘Oku kei kaumātu’a pē ‘a e kaumātu’á pea kei taula’eiki lahi pē ‘a e kau taula’eiki lahi, ‘i honau tu’unga ‘i he lakanga fakataula’eiki. Ka neongo ia, ‘e kei hokohoko atu pē hono fakanofa ‘a e kaumātu’á ko ha kau taula’eiki lahi ‘i he taimi ‘oku uiui’i ai kinautolu ki he kau palesitenisī fakasiteikí, alēlea mā’olungá, pe kau pīsopelikí—pe ‘i ha taimi kehe ‘e fakapapau’i ‘e he palesiteni fakasiteikí ‘o fakafou ‘i he fa’a lotu mo e ue’i fakalaumālie.

5. ‘E lava nai ke lahi ange he tahá e kōlomu kaumātu’a he uōtí?

‘Io. Fakatatau mo e laumālie ‘o e Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 107:89, ‘i he taimi ‘oku fu’u tokolahi fau ai e kau ma’u Lakanga Taula’eiki Faka-Melekisēteki ‘oku mālohí, ‘e malava ke fokotu’u ‘e he kau takí ha kōlomu kaumātu’a lahi ange he tahá. ‘I he ngaahi tūkunga peheé, ‘oku totonu ke potupotutatau e kōlomu takitaha ‘i he ta’u motu’á, taukeí mo e tu’unga mo e mālohinga ‘o e lakanga fakataula’eiki.

‘I he Lēvolo ‘o e Siteikí, ‘e Taha pē Kōlomu Taula’eiki Lahí

6. Ko e hā e ngaahi liliu ki he kōlomu taula’eiki lahi ‘a e siteikí?

‘Oku hokohoko atu pē kei hoko e kau palesitenisī fakasiteikí ko e kau palesitenisī ‘o e kōlomu taula’eiki lahi ‘i he siteikí. Ko e kau mēmipa ‘o e kōlomu ko iá ‘a e kau taula’eiki lahi pē ‘oku nau lolotonga ngāue ‘i he kau palesitenisī fakasiteikí, kau pīsopelikí, fakataha alēlea mā’olungá, mo e kau pēteliake ‘oku lolotonga ngāue. ‘Oku ‘ikai kau e kau kalake mo e kau sekelitali pule fakauooti mo e fakasiteikí ‘i he kōlomu ‘o e kau taula’eiki lahi.

‘Oku angamaheni ‘aki ke fakataha e kau mēmipa ‘o e kōlomu taula’eiki lahi ‘i he siteikí mo e kōlomu kaumātu’á, kapau ‘oku ‘ikai vahe ki ha feitu’u kehe.

7. Ko e hā e fatongia ‘o e kōlomu taula’eiki lahi ‘i he siteikí?

‘I honau fatongia pulé, ‘e fakataha e kau palesitenisī fakasiteikí mo e kau mēmipa ‘o e kōlomu kau taula’eiki lahi ‘i he siteikí ‘o fakatatau mo e fie ma’ú, ke fai ha ako mo tokoni ki he kau mēmipa ‘o e kōlomú ‘i honau ngaahi uiui’i. ‘Oku kei hoko atu pē ‘a e ngaahi fakataha fakasiteikí ‘oku fakamatala’i ‘i he *Tohi Tu’utu’uni Fika 2*, vahe 18.3, mo e ngaahi liliu ko ‘eni:

- ‘Oku ui e fakataha kōmiti pule ‘o e lakanga fakataula’eiki he siteikí ko e “fakataha alēlea mā’olungá.”
- He ‘ikai ke toe fakahoko e fakataha fakata’u ‘a e kau taula’eiki lahi kotoa pē kuo fakanofa ‘i he siteikí. Ka ‘e fai ‘e he kau palesitenisī fakasiteikí ha fakataha fakata’u ‘a e kōlomu taula’eiki lahi ‘a e siteikí.

8. Ko e hā e ngaahi taumu’a ‘o e liliu ki he ongo kōlomu ‘o e Lakanga Taula’eiki Faka-Melekisēteki?

‘Oku hanga ‘e he taha pē ‘a e kōlomu Lakanga Taula’eiki Faka-Melekisēteki ‘i he uōtí, ‘o ‘ai ke faaitaha e kau ma’u lakanga fakataula’eiki ke fakahoko e ngaahi tafa’aki kotoa pē ‘o e ngāue ‘o e fakamo’uí, kau ai e ngāue fakatemipalé mo e hisitōlia fakafāmilí na’e fakafekau’aki kimu’a ‘e he kulupulita ‘o e taula’eiki lahi. ‘Oku faka’atā ai e kau mēmipa ‘o e kōlomú ‘i he ta’u motu’a

mo e puipuitu'a kehekehe ke nau ta'imālie 'i he fakakaukau mo e ngaahi a'usia 'o kinautolu 'i he ngaahi tu'unga kehekehe 'o e mo'uí. 'Okú ne foaki foki ha ngaahi faingamālie lahi ange ki he kau ma'u lakanga fakataula'eiki taukeí ke nau ako'i e ni'ihī kehé, kau ai e kau teuteu kaumātu'á, mēmipa fo'ou, kakai lalahi kei talavou, mo kinautolu 'oku toe foki mai 'o mālohi 'i he Siasí.

'Oku tokoni e ngaahi liliu ko 'enī ki he kōlomu 'o e kaumātu'á mo e Fine'ofá ke fakafekau'aki 'enau ngāue. 'Oku nau fakafaingofua'i foki e fakafekau'aki 'a e kōlomú mo e kau pīsopelikí mo e fakataha alēlea fakauōtí. Pea 'oku nau faka'atā e pīsopé ke ne vahe ha ngaahi fatongia lahi ange ki he kōlomu 'o e kaumātu'á mo e kau palesiteni Fine'ofá, kae lava ke ne tokanga taha mo hono ongo tokoní ki honau ngaahi tefito'i fatongiá—tautautefito ki hono tokanga'i e Lakanga Taula'eiki Faka-Ēloné mo e kau finemuí.

Fetongi 'e he Ngāue Fakaetauhí 'a e Faiako Faka'apí mo e Faiako 'A'ahí

Kuo tali 'e he kau faiako faka'apí mo e kau faiako 'a'ahí he ngaahi ta'u lahi 'a e ngaahi ngāue ke 'a'ahi fakamāhina ki he fale 'o e mēmipa takitaha, 'ave ha pōpoaki, mo tokoni 'o ka fie ma'u. Kuo lí'oa ha ngaahi houa ta'efa'alaua mo e ngāue tokoni ta'esiokita ki he ngāue ma'ongo'ongá ni.

'I he langa hake he mateaki ko iá, 'oku kole atu he taimí ni 'e he kau taki 'o e Siasí ki he kāingalotú ke fakalahi 'enau tokangá ki hono tokanga'i e ni'ihī kehé 'i he anga faka-Kalaisi, fakalaumālie mo fakatu'asino fakatou'osi (vakai, *Tohi Tu'utu'uni Fika 2*, 3.2.3). Ke fakamamafa'i e tokangaekina ko iá, 'oku hoko he taimí ni e polokalama ne ui kimu'a ko e faiako faka'apí mo e faiako 'a'ahí ko ha ngāue 'oku fakafekau'aki 'o ui ko e "ngāue fakaetauhí," 'o tokanga'i 'e he kau palesitenisí 'o e kōlomu kaumātu'á mo e Fine'ofá, 'o fakatatau mo e fakahinohino 'a e pīsopé.

9. Ko e hā 'a e "ngāue fakaetauhi"?

Na'e tā 'e he Fakamo'uí e sīpinga 'o e 'uhinga ke ngāue fakaetauhí, 'i He'ene ngāue tu'unga 'i he'ene 'ofa ki He'ene Tamá mo e tokotaha takitaha (vakai, Sione 15:9–10). Na'á Ne 'ofa, ako'i, lotua, fakafiemālie'i, mo tāpuekina 'a kinautolu na'á Ne feohi mo iá, 'o fakaafe'i e kakai kotoa pē ke muimui kiate Ia (vakai, Ma'ake 8:34). 'I he ngāue fakaetauhi e kāingalotu 'o e Siasí, 'oku nau feinga 'i he fa'a lotu ke tokoni 'o hangē ko ia na'á Ne faí—ke "fakafiemālie'i 'a kinautolu 'oku 'aonga ki ai 'a e fakafiemālie," "le'ohi 'a e siasí ma'u ai pē," "'a'ahi ki he fale 'o e kāingalotú takitaha," mo tokoni ke takitaha hoko ko ha ākongā mooni 'o Sīsū Kalaisi (Mōsaia 18:9; T&F 20:51, 53; vakai foki, Sione 13:35).

'I he ngāue fakaetauhi 'a e kāingalotú, 'oku nau fakapapau'i ai 'o fakafou he fetu'utakí mo e ue'i fakalaumālié, 'a e tu'o lahi mo e fa'ahinga fetu'utaki te nau fai mo kinautolu 'oku nau tokangaekina. 'Oku nau fealēlea'aki mo fai ha lipooti ki honau kau takí, 'o 'ikai toe si'i hifo he tu'o taha he kuatá, fekau'aki mo 'enau ngāue pea mo e ngaahi fie ma'u mo e mālohinga 'o kinautolu kuo fakaafe'i ke nau tokangaekina. 'Oku lipooti 'e he kau takí e ngaahi 'initaviu fakaetauhi ko 'enī he kuata takitaha; 'oku 'ikai ke nau toe lipooti e lahi 'o e 'a'ahi pe fetu'utaki ne fai ki he ni'ihī fakafo'ituituí mo e ngaahi fāmilí. 'Ikai ngata aí, 'oku hanga 'e he kau tangata mo e kau fefine 'oku nau fai e ngāue fakaetauhí, 'o fokotu'u ha founa fetu'utaki 'e lava e kau takí 'o faka'aonga'i 'i he taimi 'o e faingata'á pe me'a fakatu'upakē 'e hoko, 'o fakafou 'i hono fehokotaki e mēmipa takitaha ki he lakanga fakataula'eikí.

10. Ko e hā hono ui e ni'ihī 'oku ngāue fakaetauhī?

'Oku ui e kau ma'u lakanga fakataula'eikí ko e "kau tangata ngāue fakaetauhi," pea ui e kau Fine'ofá ko e "kau fefine ngāue fakaetauhi." Ko e angamahení, 'e ui pē kinautolu 'aki honau hingoá: "Brother Sōnasi" mo "Sister Sāmita." 'Oku 'ikai ui kinautolu ko ha "kau faifekau fakasiasí."

11. Ko e hā e founa 'oku faitatau mo kehe ai e ngāue fakaetauhī mei he faiako faka'apí mo e faiako 'a'ahí?

'Oku faitatau e ngāue fakaetauhī mo e faiako faka'apí mo e faiako 'a'ahí, 'o 'i ai ha ma'u lakanga fakataula'eiki—kau tangata ngāue fakaetauhi—ke ngāue fakaetauhi ki he 'api takitaha, ke tokangaekina e fāmili pe ni'ihī fakafo'ituitui 'oku nofo aí (vakai, T&F 20:47, 59). 'E ma'u 'e he fefine matu'otu'a kotoa pē ha kau Fine'ofa—kau fefine ngāue fakaetauhi—ke ngāue fakaetauhi mo tokangaekina ia, 'o fakamālohia lahi ange ai e fakamamafa ki he ngāue fakaetauhi ne vahevahe 'e he Kau Palesitenisī Lahi 'o e Fine'ofá 'o kamata 'i Sānuai 2018 (vakai, "Fetu'utaki mo Ia 'i ha Fa'ahinga Founa, Taimi, pe ha Feitu'u Pē" *Ensign* pe *Liahona*, Sānuai 2018, 7).

'Ikai ngata aí, kuo liliu ha ngaahi fie ma'u 'e ni'ihī 'a e faiako faka'apí mo e faiako 'a'ahí ke tokoni ki he kāingalotú ke nau fai e ngāue fakaetauhī, 'o tokanga lahi ange ki hono feau e ngaahi fie ma'ú. Kuo 'ikai toe fie ma'u ke fakahoko ma'u pē e fetu'utakí 'i ha 'a'ahi fakalelei ki ai. 'E lava ke fai ia 'i 'api, 'i he lotú, pe 'i ha fa'ahinga feitu'u pē 'oku malu, faingamālie, mo faingofua e a'u ki aí. Hangē ko ia ne ako'i mai 'e 'Eletā Sefilī R. Hōlaní: "[Ko e me'a] 'oku mahu'inga tahá 'a e founa kuó ke faitāpuekina mo tokangaekina ai e ni'ihī 'oku 'oatu ke ke tokanga'í, pea 'oku 'ikai ha kaunga ki ai 'a e tohi māhiná pe ko ha feitu'u tukupau. Ko e me'a mahu'inga tahá ke mou 'ofa homou kakaí pea mou fakahoko e fekau ko ia ke 'le'ohi 'a e siasí ma'u ai pē.'"³

Ko hono fakanounou, 'oku tākiekina e ngāue fakaetauhī 'e he Laumālié, 'oku feliliuaki ia, pea 'oku fakafe'unga'i ia ki he fie ma'u 'a e mēmipa takitaha.

12. 'Oku tākiekina fēfē e ngāue fakaetauhī 'e he Laumālié?

'I he ngāue fakaetauhi 'a e kāingalotú, 'oku nau fekumi ai ki ha tataki fakalaumālie ke 'ilo'i e founa lelei taha ke tokoni ai ki he ni'ihī kehé mo feau 'enau ngaahi fie ma'ú. 'E tokoni nai ha 'a'ahi kuo fakataimi-tēpile'i mo ha fetu'utaki telefoni ma'u pē ki ha fefine matu'otu'a ange 'oku nofo toko taha, ke ne ma'u ai e fetu'utaki 'okú ne fie ma'ú? 'E hoko nai ha fakaafe ki ha taautaha māmālohi ke kau 'i ha ngāue 'ofa 'a e komiunitií, ko e fetu'utaki 'aonga tahá ia? 'E hanga nai 'e hono pou pou'i e va'inga soka 'a ha to'u tupu, 'o tokoni'i ia mo 'ene mātu'á fakatou'osi? 'E tokoni nai hono text ki ha taha ha potufolofola fonu fakalotolahi, ke fakama'ama'a ai 'ene kavengá? 'E fakahaa'i nai 'e ha tohi pe kaati pe 'imeili, ha tokanga 'e 'aonga? Ko e hā 'oku finangalo e Fakamo'uí ke fai 'e He'ene kau tamaio'eikí? 'Oku mahu'inga hono kumi e ngaahi tali fakalaumālie ki he ngaahi fehu'i peheé mo hono faka'aonga'i e ngaahi founa kotoa pē 'e ala ma'ú, ke fetu'utaki ai mo kinautolu 'oku vahe angé, ki he ngāue fakaetauhi 'oku fai 'i he ue'i fakalaumālié. Ke fai e tokoni faka-Kalaisí, he 'ikai lava e kau tangata mo e kau fefine ngāue fakaetauhī 'o fakafalala ki he ngaahi 'a'ahi angamahení pe ngaahi pōpoaki kuo tomu'a fokotu'u atú; 'oku nau fekumi ki he ue'i fakalaumālie mo fealēlea'aki mo e kau mēmipa 'o e fāmili ke tokangekina lelei taha e ni'ihī ne vahe angé—'o faka'aonga'i e taimi mo e ma'u'anga tokoni 'oku nau ma'ú.

13. ‘Oku feliliuaki fēfē e ngāue fakaetauhí?

‘Oku ma’u ‘e he kau tangata mo e kau fefine ngāue fakaetauhí, ‘a e faingamālie ke fai e me’a ‘oku tokoni tahá. Mahalo ‘oku ‘ikai fie ma’u ‘e he ni’ihi ‘oku vahe atú, ‘a e tokanga tatau pē. ‘I he ngāue mo e kau pīsopelikí mo e fakataha alēlea fakauōtí, ‘oku fakahoko mai ai ‘e he kau palesitenisí ‘o e kōlomu kaumātu’á mo e Fine’ofá ‘a e ngaahi me’a ke fakamu’omu’á, ki he kau tangata mo e kau fefine ngāue fakaetauhí, ke nau lava ‘o ongo’i e tokotaha te ne fie ma’u taha ‘enau tokoní. ‘Oku fa’a fakamu’omu’a taha pē ‘a e tokangá ki he kāingalotu fo’ou, kāingalotu māmālohi te nau ala talí, pea mo e ni’ihi kehe hangē ko e mātu’a tāutahá, kau uitoú mo e kau uitou tangatá. ‘E lava ke vahe ‘e he kau takí ha takí ‘o e to’u tupú ki ha fāmili ‘oku a’usia ai ‘e ha talavou pe finemui ha ngaahi faingata’a, ka nau vahe leva ha kau tangata mo ha kau fefine ke ngāue fakaetauhi ki he kau papi ului fo’ou. Te nau lava ‘o vahe ha mēmipa ‘o e kōlomu kaumātu’á—‘a e kau taula’eiki lahí mo e kaumātu’á—ki he ngāue fakaetauhi ko iá.

‘I he feitu’u ‘oku fe’unga aí, ‘e lava ke vahe ha ongo me’a mali ki ha fāmili pe tokotaha fakafo’ituitui. ‘Ikai ngata aí, ‘e lava ke fai ‘e he kau Loumailé mo e kau Maea Meiti ha ngaahi tokoni mahu’inga ‘aki ‘enau hoa mo e kau Fine’ofá, ‘o hangē ko e kau taula’eiki mo e kau akonakí ‘i he’enau ngāue mo e kau ma’u Lakanga Taula’eiki Faka-Melekisētekí (vakai ki he fehu’i 22 ‘i laló).

14. ‘Oku fakafe’unga’i fēfē e ngāue fakaetauhí ki he fie ma’u ‘a e mēmipa takitaha?

‘Oku feinga e kau tangata mo e kau fefine ngāue fakaetauhí ke fai e me’a ‘okú ne feau lelei taha e ngaahi fie ma’u fakafo’ituitui. ‘Oku lava ke ma’u ha fa’ahinga founa fetu’utaki pē ke tali ‘aki e ue’i ‘a e Laumālié mo feau e ngaahi fie ma’u ‘a kinautolu ‘oku nau tokoní. ‘Oku kamata hono feau e ngaahi fie ma’u ko iá ‘aki ha fakakaukau ‘i he fa’a lotu mo talanoa lelei mo mahino mo e ngaahi fāmili mo e ni’ihi fakafo’ituitui ‘oku vahe ki aí. ‘Oku nau fakafanongo ‘i he fepōtalanoa’aki ko iá mo e fetu’utaki kimui ange aí, ki he ni’ihi ‘oku nau ngāue fakaetauhi ki aí ke lava ‘o mahino e founa lelei taha ke tokoni aí, hono tu’o lahi mo e fa’ahinga fetu’utaki ‘oku nau fie ma’u, pea mo e fie ma’u mo e kaveinga ‘o e pōpoaki ‘oku nau vahevahé. ‘E fakapapau’i ‘e kinautolu ‘oku ngāue fakaetauhí, ‘oku taau e fetu’utaki kotoa pē ‘oku fai mo ha mēmipa ‘o e fāmilí.

‘Oku feinga e kau tangata mo e kau fefine ngāue fakaetauhí ke tokoni ki he fakafo’ituitui mo e fāmilí ke nau teuteu ki honau ouau hono hokó, tauhi e ngaahi fuakava kuo nau faí, pea mo’ui fakafalala pē kiate kinautolu. Mahalo ‘e kau he tokoni ko ‘ení hono vahevahe ‘o ha pōpoaki fakalaumālie ne fakataumu’a ki ha taha fakafo’ituitui pe fāmili, neongo ko e ngāue fakaetauhí ‘oku ‘ikai ko ha ngāue ia ke vahevahe atu pē ha pōpoaki. He ‘ikai toe fakakau ‘i he *Liahona* mo e *Ensign* ha ngaahi pōpoaki tukupau ke faka’aonga’i ‘i he fetu’utaki he ngāue fakaetauhí.

15. Ko e hā e founa ‘oku faaitaha ai e ngāue ‘a e kau taki ‘o e Lakanga Taula’eiki Faka-Melekisētekí mo e Fine’ofá?

Ko e malava ko ia ke ngāue fakaetauhi ki he ni’ihi kehé, ko e taha ia ‘o e fakalalakaka ne fakataumu’a mo hoko fakanatula ‘i he ivi lahi ange ‘oku ma’u ‘i hono fokotu’utu’u fo’ou ‘o e ongo kōlomu lakanga fakataula’eiki pea mo e ngāue faaitaha mo e Fine’ofá. ‘Oku hoko e ngāue fakaetauhí ko ha ngāue faaitaha ‘oku fakafekau’aki ke fakahoko e fatongia ‘o e lakanga fakataula’eiki ke “‘a’ahi ki he fale ‘o e kāingalotú takitaha” pea “le’ohi ‘a e siasí ma’u ai pē, pea ke ne ‘iate kinautolu mo fakamālohia ‘a kinautolu,” pea ko e taumu’a ‘o e Fine’ofá ke “fakatupulaki e tui ki he Tamai Hēvaní mo Sīsū Kalaisi pea mo ‘Ene Fakalelé; fakamālohia e fakafo’ituitui,

fāmilí, mo e ngaahi ‘apí ‘o fakafou ‘i he ngaahi ouaú mo e ngaahi fuakavá; pea ngāue faaitaha ke tokoni‘i kinautolu ‘oku faingata‘a‘iá” (T&F 20:47, 53; *Tohi Tu‘utu‘uni Fika 2, 9.1.1*).

‘I he ngāue fakataha pea fakatatau mo e fakahinohino ‘a e pīsopé, ‘e ma‘u ai ‘e he kau palesitenisī ‘o e kōlomu kaumātu‘á mo e Fine‘ofá, ha ngaahi faingamālie ke fakalotoa, fokotu‘utu‘u maau mo fakafekau‘aki ‘enau ngāué ‘i he‘enau feinga ke le‘ohi mo tokangaekina e fakafo‘ituitui mo e fāmilí takitaha. ‘Oku kau ‘i he fakafekau‘akí ni ‘a e ngāue fakataha ‘i he ngaahi founa ko ‘ení:

- ‘E fokotu‘u atu ‘e he kau palesitenisī ‘o e kōlomu kaumātu‘á ‘a hono vahe e ngāue fakaetauhi ki he fakafo‘ituitui mo e ngaahi fāmilí ‘i he uōtí. ‘E fokotu‘u atu ‘e he kau palesitenisī ‘o e Fine‘ofá e ngaahi ngāue fakaetauhi ki he kau fefine ‘i he Fine‘ofá. ‘I he feitu‘u ‘oku ‘i ai ha ngaahi fie ma‘u makehé, ‘e malava ke alea‘i ‘e he kau palesitenisī ‘o e kōlomu kaumātu‘á mo e Fine‘ofá ha ngaahi vahevahe tukupau (assignments) kimu‘a pea aofangatuku kinautolú.
- ‘E fokotu‘u atu ‘e he kau palesitenisī ‘o e kōlomu kaumātu‘á mo e Fine‘ofá ‘a hono vahevahe ‘o e ngāue fakaetauhí ki he pīsopé ke ne fakangofua.
- Fakatatau mo e fie ma‘ú, ‘e malava ke alea‘i ‘e he kau tangata mo e kau fefine ngāue fakaetauhí, ‘a e ngaahi tūkunga makehe ‘o e fakafo‘ituitui pea ‘o ka fie ma‘u, te nau fetu‘utaki ki he‘enau kau taki ‘o e kōlomú pe Fine‘ofá ki ha tokoni mo ha ma‘u‘anga tokoni lahi ange.
- ‘E fakataha fakakuata e kau palesitenisī ‘o e kōlomu kaumātu‘á mo e Fine‘ofá ke alea‘i e ngaahi fie ma‘u ‘a e fakafo‘ituitui mo e ngaahi fāmilí, na‘e ‘ilo mei he ngaahi ‘initaviu ‘o e ngāue fakaetauhí.
- Hili e fakataha ko iá, ‘e fakataha fakakuata leva e palesiteni ‘o e kōlomu ‘o e kaumātu‘á mo e Fine‘ofá pea mo e pīsopé, ke alea‘i e ngaahi fie ma‘u ‘a e fakafo‘ituitui mo e ngaahi fāmilí.
- Fakatatau mo e fie ma‘ú, ‘e fealēlea‘aki e kau taki ‘o e kōlomu ‘o e kaumātu‘á mo e Fine‘ofá pea mo e fakataha alēlea fakauōtí, ‘o fekau‘aki mo e ngaahi mālohinga mo e fie ma‘u ne ‘ilo‘i ‘i he ngaahi ‘initaviu ‘o e ngāue fakaetauhí pea fokotu‘u mo fakahoko ha palani ke tokoni‘i mo faitāpuekina e kau mēmipa ‘o e uōtí.

Ke fakafaingofua‘i e fakafekau‘akí, ‘e tukutaha e tokanga ‘a e uōtí ‘i he fakataha alēlea fakauōtí pea he ‘ikai toe fai e fakataha kōmiti pule ‘o e lakanga fakataula‘eikí. Ko e ngaahi me‘a ‘i he ‘asentá ne alea‘i kimu‘a ‘i he fakataha kōmiti pule ‘o e lakanga fakataula‘eikí, kapau ‘e fie ma‘u, ‘e alea‘i ia ‘i hano fakalahi e fakataha ‘a e kau pīsopelikí, fakataha alēlea fakauōtí, pe ngaahi fakataha fakakuata ‘a e kau pīsopé, palesiteni kōlomu kaumātu‘á, mo e palesiteni Fine‘ofá.

16. ‘E ma‘u fēfē ‘e he kāingalotú ‘a e ni‘ihi ke nau ngāue fakaetauhi ki aí?

‘E fakataha e kau takí mo e kau tangata mo e kau fefine ngāue fakaetauhí—lelei tahá kapau ko e ngaahi hoá—ke vahe ange ‘enau ngāué pea talatalaifale mo kinautolu ‘o kau ki he mālohinga, ngaahi fie ma‘u, mo e ngaahi faingata‘a ‘oku fekuki mo kinautolu ‘oku nau ngāue fakatauhi ki aí. ‘E lava ke fakahoko e fetalanoa‘aki ko ‘ení ‘i ha ‘initaviu ‘o e ngāue fakaetauhí (vakai ki he fehu‘i 20, ‘i lalo) pe ‘i ha taimi pē ‘e fie ma‘u ai

17. Ko e hā e fatongia ‘o e ngaahi ‘a‘ahi ki he ‘apí?

‘I he fakakaukau‘i e tokolahí, vā mama‘ó, malú, mo e ngaahi me‘a kehé, mahalo he ‘ikai lava pe fakapotopoto e ‘a‘ahi ia ki he ‘api kotoa pē he māhina takitaha; ka neongo ia, ‘oku mahu‘inga e ngaahi ‘a‘ahi fakatāutahá ‘i he taimi ‘e lava fakahoko aí. Ke ngāue ‘o hangē ko e Fakamo‘uí, ‘e fakakaukau‘i ‘e he kau tangata mo e fefine ngāue fakaetauhi kotoa pē ‘a e faingamālie kotoa ke tokangaekina mo fetu‘utaki kiate kinautolu kuo vahe angé.

18. ‘Oku kau ma‘u pē nai ‘i he ngāue fakaetauhí hono vahevahe ha pōpoakí?

‘Ikai. ‘I he faka‘au ke ‘ilo lahi ange e kau tangata mo e kau fefine ngāue fakaetauhí ki he ni‘ihi ne vahe kinautolu ki aí, ‘oku nau ‘ilo ai ‘enau ngaahi fie ma‘ú pea ‘e lava ke ue‘i kinautolu ‘e he Laumālie Mā‘oni‘oní ke nau ako‘i ha tefito‘i mo‘oni ‘o e ongoongolelé. ‘E malava foki ke kole ‘e ha mātu‘a ha tefito pau ma‘a hono fāmílí. Ka ko e “pōpoaki” lelei tahá ko e tokangá mo e manava‘ofá.

19. ‘Oku fakamatala‘i fēfē ‘e he kau tangata mo e kau fefine ngāue fakaetauhí ‘enau ngaahi ngāué?

‘Oku ‘ikai ke toe tānaki ‘e he kau takí ha lipooti ‘o e ngaahi fāmili mo e ni‘ihi fakafo‘ituitui ne ‘a‘ahi ki ai lolotonga ha māhina pau. Ka ‘oku ma‘u ‘e he kau tangata mo e kau fefine ngāue fakaetauhí ha faingamālie ke fealea‘aki mo honau kau taki ‘o e kōlomu kaumātu‘á mo e Fine‘ofá ki he ngaahi tūkunga ‘o e ni‘ihi ‘oku nau tokoni‘í pea fekau‘aki mo ‘enau ngāue fakaetauhi ‘oku lolotonga fakahokó. ‘Oku fakahoko e fealēlea‘aki fakataha ko ‘ení ‘o ‘ikai toe si‘i hifo ‘i he fakakuatá, ‘i hono ‘initaviu ‘o e ngāue fakaetauhí pea mo ha fa‘ahinga taimi kehe pē ‘e ma‘u ke fai ai ha fetu‘utaki.

20. Ko e hā ‘a e ‘initaviu ‘o e ngāue fakaetauhí?

‘Oku fai hono ‘initaviu e ngāue fakaetauhí (1) ke fealea‘aki fekau‘aki mo e ngaahi mālohinga, ngaahi fie ma‘u, mo e ngaahi faingata‘a ‘oku fekuki mo e ngaahi fāmili mo e fakafo‘ituitui ne vahe angé, (2) ke fakapapau‘i e ngaahi fie ma‘u ‘e ala tokoni ai e kōlomú, Fine‘ofá, pe ko e fakataha alēlea fakauōtí, pea (3) ke ako mei he kau takí mo fai ha fakalotolahi ‘i he ngāue fakaetauhí.

‘Oku fakataha fakakuata e kau tangata mo e kau fefine ngāue fakaetauhí mo ha taki ‘o e kōlomu ‘o e kaumātu‘á pe Fine‘ofá ‘i hono ‘initaviu ‘o e ngāue fakaetauhi, ko e lelei tahá ke fai fakatāutaha mo honau hoá. ‘E lava ke fakataha ha ongo me‘a mali ‘okú na ngāue fakaetauhi fakataha, pea mo e kau taki ‘o e kōlomu kaumātu‘á pe ko e Fine‘ofá pe fakatou‘osi. ‘I he vaha‘a taimi ki he ‘initaviu hokó, ‘e fakafetu‘utaki ai ‘e he kau tangata mo e kau fefine ngāue fakaetauhí ha fakamatala kehe ‘o ka fie ma‘u—fakatāutaha, ‘i he telefoní, text, ‘imeili, pe founa kehe. Te nau vahevahe ‘a e fakamatala ‘ikai fakahāhāholó ki he palesiteni pē ‘o e kōlomu kaumātu‘á pe Fine‘ofá—pe fakahangatonu ki he pīsopé.

21. ‘Oku tauhi fēfē ‘e he kau takí ha lekooti ‘o e ngaahi ‘initaviu ‘o e ngāue fakaetauhí?

‘E tauhi ‘e he kau palesitenisī ‘o e kōlomu ‘o e kaumātu‘á mo e Fine‘ofá ha lekooti ‘o e ngaahi ‘initaviu ‘oku nau fai mo e kau tangata mo e kau fefine ngāue fakaetauhí. ‘E fakahā ‘e he kau takí ‘a e māhina ‘e fai ai e ‘initaviu mo kinautolu ‘oku kau ki aí. ‘Oku nau lipooti kuo ‘initaviu ha hoa kapau ‘oku ‘initaviu ha taha ‘i he hoa ko iá lolotonga e kuatá.

‘E lava ke ma‘u ‘i he ‘aho 1 ‘o ‘Aokosi 2018, ‘a e ngaahi fakamatala fakamuimitaha ki he app LDS Tools mo e Ma‘u‘anga Tokoni ki he Takí mo e Kalaké ‘i he LDS.org ki he fa‘ahinga lipooti peheé. ‘E lava foki ke ma‘u e ngaahi liliu ki he Lipooti Fakakuatá ‘i he kongaloto ‘o e 2018. ‘E ‘oatu ha fakaikiiki lahi ange ki he kau takí mo e kalaké ‘i ha fanongonongo ‘e ‘oatu mei he hetikuota ‘o e Siasí.

Ko hono Fakakau e To‘u Tupú ‘i he Ngāue Fakaetauhí

22. ‘E fakakau fēfē e to‘u tupú ‘i he ngaahi ngāue fakaetauhí?

‘E lava ke fili ‘e he kau takí ke vahe e Loumailé mo e Maea Meití ke nau hoa mo e Fine‘ofá, ‘o hangē ko e vahe he taimí ni e kau taula‘eiki mo e kau akonakí, ke hoa mo e kau ma‘u Lakanga Taula‘eiki Faka-Melekisētekí. ‘E vahevahe ‘e he to‘u tupú ‘enau ngaahi me‘afoaki makehé mo e tupulaki fakalaumālié, ‘i he‘enau ngāue fakataha mo e kakai lalahí ‘i he ngāue ‘o e fakamo‘uí pea ‘i he‘enau fealēlea‘aki ‘o kau ki he tokoni ko iá ‘i he ngaahi ‘initaviu ‘o e ngāue fakaetauhí. ‘Ikai ngata aí, ko hono fakakau ko ia ‘o e to‘u tupú ‘i he ngāue fakaetauhí, ‘oku fakalahi ai e tokangaekina ‘o e ni‘ihi kehé ‘i hono fakalahi e tokolahi ‘o e kāingalotu ‘oku kau maí. ‘E lava foki ke fakafaingofua‘i mo fakamālohia e ngaahi ngāue ko ‘ení ‘i he fāmilí ‘i he ngāue fakataha e fa‘eé mo e ‘ofefiné—pea mo e tamaí mo e fohá.

23. ‘Oku totonu nai ke vahe ki ha to‘u tupu ha tangata pe fefine tukupau ke ngāue fakaetauhi ki ai?

‘Ikai. ‘Oku fai e ngāue fakaetauhi ki he kau talavou mo e kau finemuí ‘e he ni‘ihi ‘oku ngāue fakaetauhi ki honau fāmilí pea tokangaekina foki kinautolu ‘e he‘enau kau taki ‘o e Lakanga Taula‘eiki Faka-‘Éloné mo e Kau Finemuí.

‘Oku totonu ke fakahoko leva he vave tahá ‘a e ngaahi liliu ki he kōlomú. Mahalo na‘a ki‘i fuoloa ‘a e fakaangaanga ki he ngāue fakaetauhí, ka ‘oku totonu ke fai leva ia he vave tahá. ‘E lava ke ma‘u ha fakamatala lahi ange mei he ministering.lds.org/ton.

Kātaki ‘o fakatokanga‘i ange ko e fakamatala ko ia ki he uōtí mo e kau pīsopé ‘oku toe ‘uhinga pē ia ki he koló mo e palesiteni fakakoló, ‘oku ‘uhinga e fakamatala ki he siteikí ki he vahefonuá, pea ko e fakamatala ki he palesiteni fakasiteikí ‘oku toe ‘uhinga pē ia ki he palesiteni fakamisioná mo e fakavahefonuá.

---

1. Russell M. Nelson, “Kole, Kumi, Tukituki,” *Ensign* pe *Liahona*, Nōvema 2009, 83.

2. Vakai, Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 107:9–12. ‘Oku ‘uhinga “‘a e taula‘eiki lahi” ‘i he veesi 11 ki ha taula‘eiki lahi pule.

3. Jeffrey R. Holland, “Kau Fakafofonga ‘o e Siasí,” *Ensign* pe *Liahona*, Nōvema 2016, 62.